

Araştırma Makalesi / Research Article

CUMHURİYETİN KURULUŞUNDAN GÜNÜMÜZE KÜTAHYA'DA ŞEHİRCİLİK ANLAYIŞI*

Yavuz BOZKURT¹

Öz

Çok uzun tarihsel bir mirasa sahip Kütahya, var olduğu günden bugüne tarihin her dönemine şahitlik etmekle birlikte bu süreç içerisinde varlığını sürdürdüğü her medeniyetten de izler taşır durumdadır. Kütahya medrese, cami, kervansaray, külliye ve kilise gibi yapılarla güçlü tarihi dokuya sahip bir şehirdir. Bu tarihi dokusunun yanında şehirde Cumhuriyet'in kurulmasından sonra modern şehircilik anlamında da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Çalışma ile Cumhuriyet'in ilanından sonra gerek ulusal politikalar gerekse yerel gelişmeler neticesinde Kütahya'da şehircilik adına yaşanan gelişmeleri ortaya koymak amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda yerel kütüphaneler ve resmi kurumların arşivleri incelenmiş, şehir için hazırlanmış eserler taranmış, bu konuda eser üretenlerle görüşmeler gerçekleştirilmiş ve neticede şehrin tarihi dokusu ile Cumhuriyet sonrası yaşanan gelişmelerin şehircilik anlayışına etkileri birlikte değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kütahya'da şehircilik, planlı dönemde şehircilik, Kütahya imar planı

JEL Kodları: N90

URBAN APPROACH IN KÜTAHYA FROM THE FOUNDATION OF THE REPUBLIC TO THE PRESENT

Abstract

Kütahya, which has a rich historical heritage, witnessed many different periods of history since its existence. Therefore, Kütahya bears traces of many different civilizations that it has hosted throughout history. Kütahya has a strong historical texture with its madrasah, mosque, caravanserai, complex and church. In addition to this historical texture, there have been important developments in terms of modern urbanism in Kütahya after the establishment of the Republic of Turkey. With this study, it is aimed to reveal the urbanization that have been implemented in Kütahya since the proclamation of the Republic, both in terms of local developments and national policies. For this purpose, the archives of local libraries and official institutions were examined, the works prepared for the city were scanned, interviews were held with the people who produced works on this subject, and as a result, the historical texture of the city and the effects of the post-Republican developments on Kütahya's understanding of urbanism were evaluated together.

Keywords: Urbanism in Kütahya, urbanism in the planned period, Kütahya zoning plan

JEL Codes: N90

* Bu çalışma Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın 2020 yılında basılmasını planladığı "Türkistan'dan Anadolu'ya Çevre ve Şehircilik" adlı eserde Kütahya ili için hazırlanmış bölümün genişletilmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

¹ Prof. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, yavuz.bozkurt@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3874-5644.

Başvuru Tarihi (Received): 05.05.2022 **Kabul Tarihi** (Accepted): 20.07.2022

Giriş

Ege Bölgesi içerisinde İç Batı Anadolu Bölümü'nde bulunan Kütahya; Marmara, Ege ve İç Anadolu Bölgesi arasında geçiş konumundayken çevresi ile birlikte üç bölgenin de fiziki, beşeri ve iklim özelliklerini taşımaktadır. Şehrin kuruluşunda tarihsel süreçte var olan zengin mirasın etkisi çok büyüktür. Kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte Türkiye Cumhuriyeti kurulana dek Hitit'lerden Frig, Roma, Bizans, Germiyanogulları ve Osmanlı İmparatorluğu gibi birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır.

Bizans döneminde piskoposluk merkezi, Germiyanogulları döneminde başkent, Osmanlı döneminde ise Anadolu Beylerbeyliği'nin merkezi durumundaki Kütahya, tarihin her döneminde önemli bir yere sahip bir şehir konumunda olmuştur. Medrese, kervansaray, kütüphane, imaret, kilise, cami ve külliyelerin yanında menzilhane ve mevlevihanesiyle farklı dönemlerin ilim, irfan ve medeniyet merkezlerinden biri olan Kütahya, 1922 Ağustos'unda başlayan Büyük Taarruz ile kazanılan zaferden sonra 08 Ekim 1923 tarihinde il olmuştur.

Antik dönemlerdeki varlığı kabul edilmesinde rağmen bu dönemlerde şehrin kuruluş yeri net olarak bilinmemektedir. Şehrin ilk yerleşim yeri Hisarteppe üzerine kurulu olan kale ve çevresidir. Hisarteppe'nin yerleşim yeri oluşu tesadüfi değildir. Tarihi dönemlerde şehirler ve kalelerin yüksek bölgelere inşa edilmesi topoğrafyanın etkisini göstermekle birlikte aslında savunma amaçlıdır. Savunma kaygısı ile yüksek mevkilere kurulan şehrin, ihtiyaçlarını karşılayacak verimli Kütahya Ovası ve özellikle su kaynakları açısından güçlü Acem Dağı'na yakın konumlandırılmış olması şehrin gelişimi açısından önemli bir yer teşkil etmiştir.

Bu gelişmeler Cumhuriyet'in kuruluşuna kadarki süreçte şehrin gelişiminde etkisini göstermişken Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra ise şehrin gelişiminde farklı faktörler devreye girmiştir. Tipik bir Anadolu şehri olarak merkez tarafından destek görmesi, sanayinin yurt geneline yayılması amacı gerçekleştirilirken bu fırsattan payına düşeni alması, yeni fabrikaların kurulması, sanayi hamleleri, fabrikalarla birlikte buralarda çalışacak insanlara yeni konut ihtiyacının doğması ve son dönemlerde toplu konut uygulamalarını bu faktörler arasında sıralamak mümkündür.

1. Erken Cumhuriyet Döneminde Kütahya'da Şehircilik (1923-1938)

17 Temmuz 1921 tarihinde Yunan işgaline uğrayan ve yaklaşık bir yıl kadar süren bir mücadele sonucunda işgalden kurtulan Kütahya ili (Yıldız, 1982: 50-51), milli mücadelenin verildiği coğrafyada olması dolayısıyla cumhuriyetin ilk yıllarında yorgun ve yıpranmış olmakla birlikte ülke genelinde başlatılan imar ve sanayileşme hareketine katılmıştır.

Kütahya ili tarih boyunca tarım sektörü ağırlıklı bir il kimliğinde iken Osmanlı döneminde çinicilik, dokumacılık ve dericiliğin merkezi olduğu, atölye düzeyi üretimden sanayileşmeye cumhuriyet ile birlikte geçtiği ve ilk sanayi tesisinin 1926 yılında kurulan Sümerbank Seramik Fabrikası olduğu bilinmektedir (21. yy Başlarında Kütahya, 2001: 25). Tren istasyonuna yakın Vefa Mahallesi'nde yer alan ve köyden kente çalışmak için göç eden aileler tarafından bitişik nizamlı ve az katlı olarak inşa edilen konutlardan oluşan bu bölge, tipik bir sanayi kuruluşu civarı yapılaşma örneğidir. Dönemin önemli sanayi kuruluşlarından biri de Ziraat Aletleri Fabrikası'dır (Soydan 2019: 106-107). Hem ziraat eğitimine yönelik talebe yurdu hem de tarım aletleri üretimi yapan kuruluş 1950 yılına kadar üretim ve eğitim hizmetlerine devam etmiştir.

İl oluşunun ardından 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımı neticesinde nüfusu 303.641 olan Kütahya, o tarihte Türkiye nüfusunun % 2,22'sine denk gelmekte iken (Bozkurt, 2011: 295) kentin gelişimini kıyaslamak amacıyla belirtmekte fayda vardır ki bugün ise (579.257) Türkiye nüfusunun sadece % 0,70'ine tekabül etmektedir. Türkiye nüfusu içerisindeki payı bağlamındaki bu düşüş, ilerleyen yıllarla birlikte şehircilik açısından Kütahya'da önemli etkilere neden olmuştur.

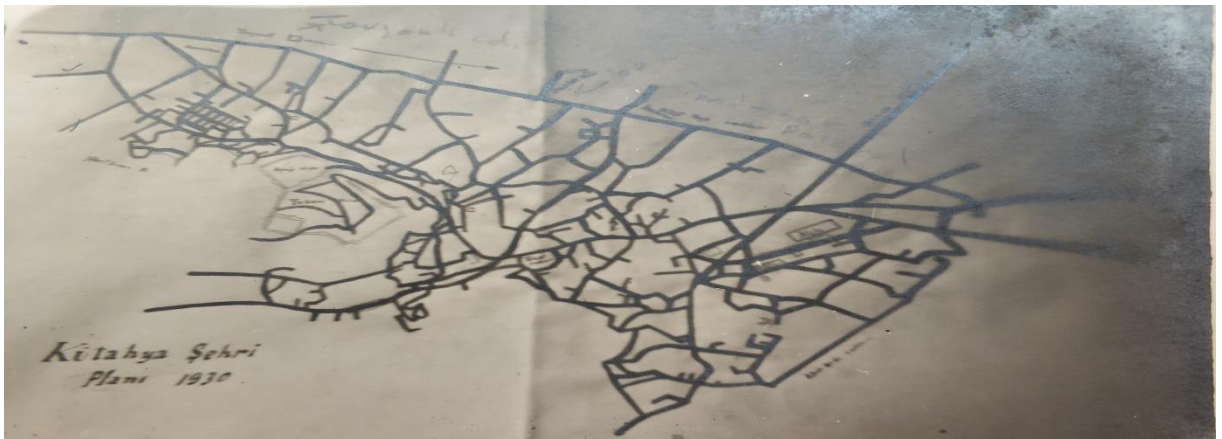
Kütahya'nın il olması ile birlikte resmi ve idari teşkilatların kurulması ve kamusal hizmetlerin gerçekleştirilmesi için imar faaliyetleri önem kazanmaya başlamış, cumhuriyetin ilanından sonraki on beş yılda doksan üçü köyde ve onu il merkezinde olmak üzere kamu binaları inşa edilmiştir (Karaağaoğlu, 2014: 5). İlde savaş sonrası kalıntılar ortadan kaldırılmaya çalışılırken bu mücadele kent merkezinde çıkan büyük bir yangın ile zora girmiştir. 1928 Ağustos'unda il merkezinde yaşanan büyük yangın neticesinde çok sayıda dükkân, hane, kamu binası ve içerisinde medrese, han ve caminin olduğu yapı ciddi anlamda hasar görmüştür (Kütahya Mecmuası, 1928: 15-16).

Türkiye'de kentsel gelişme anlamında cumhuriyetin ilanından İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadarki süreç, modernite projesinin ihtiyaç duyulan yasal düzenlemelerle hayata geçirilmesi stratejisine yöneliktir. Bu stratejinin önemli öğelerinden biri ülkeyi demir ağları ile örmek iken diğeri ise 1929 krizi sonrası devletçi politikaların öngördüğü sanayi planlarındaki fabrikaların kuruluş yerlerinin demiryolu güzergâhları üzerindeki Anadolu şehirleri olmasıdır (Tekeli, 2009: 110-112). Bu modernite projesinin bir parçası olarak 1932 yılında parke taşlar ile döşenip açılan İstasyon Caddesi ile 1933 yılında İstasyon Caddesi'nde hizmete başlayan Halk Evi'ni göstermek mümkündür.

Erken cumhuriyet döneminde kentlerdeki modernleşmenin temelini oluşturan hükümet veya cumhuriyet meydanı ile istasyon caddesi bağlantıları imar planlarının en belirgin özelliğidir. Bu bağlantı yolları üzerindeki ağaçlı kaldırımlar, kilit taşı döşeli çift taraflı geniş araba yolları, yol üzerindeki kamusal yapılar, spor tesisleri ile yol sonundaki lojmanlar ve sosyal tesisler gibi kolektif yapılar dönemin modern şehircilik ilkelerine göre tasarlanmış yaşam alanlarıdır (Çetin, 2012: 106). 1932 yılında Kütahya-Balıkesir demiryolunun tamamlanarak hizmete açılması ilin önemini artırmış olmakla birlikte tren garını merkeze bağlayan ve aynı yıl yapılan İstasyon Caddesi ise erken cumhuriyet dönemi şehircilik anlayışının izlerini taşımaktadır.

Bu döneme ait arşivlerde ulaşılabilen ve Kütahya ilinin imar durumunu gösteren en eski plan ise kim tarafından hazırlandığı bilinmeyen 1930 tarihli Kütahya Şehri Planı'dır. Planda ilin kuzeyinde Tavşanlı Caddesi, Kobak ve Mithat Paşa Caddesi belirtilirken doğusunda ise Ahırdarı yer almaktadır. Bu dönemi resmetmesi anlamında önemli bir yere sahip plan, elle çizilmiş olup ölçek bilgisi de bulunmamaktadır.

Fotoğraf 1: 1930 Tarihli Kütahya Şehri Planı

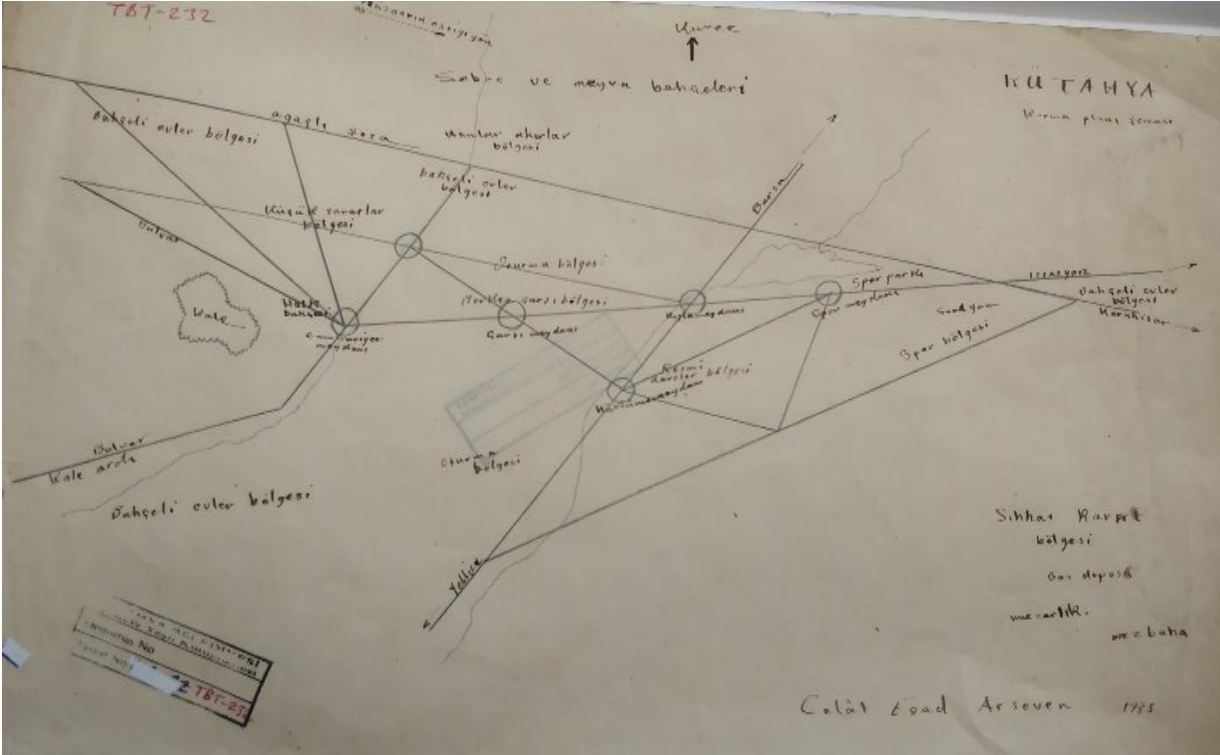

Kaynak: Mustafa Hakkı Yeşil Arşivi, Kütahya Mustafa Hakkı Yeşil Kütüphanesi, Kütahya Şehri Planı, 1930, Tasnif No: TBT-232, Albüm: 19.

1928 yılında Ankara Şehri İmar Müdürlüğü'nün kurulması ve aynı yıl Ankara için bir plan hazırlanması, erken cumhuriyet dönemi modernleşme çabalarını gerçekleştirmek ve hızla büyüyen bir kentin sorunlarını çözmek adına önemli gelişmelerdir. Ancak, Ankara dışındaki kentler benzer hızlı büyümeyi göstermeyince, modernleşme maksadıyla diğer kentlerin; sağlığın, temizliğin,

güzelliğin ve modern kültürün birer örneği olması istenmiştir. Bu amaçları gerçekleştirmek için ise 1930-35 yılları arasında mevzuat açısından; Belediye Kanunu (1930 tarih ve 1580 sayılı), Umumi Hıfzıssıhha Kanunu (1930 tarih ve 1593 sayılı), Yapı ve Yollar Kanunu (1933 tarih ve 2290 sayılı), Belediye İstimlak Kanunu (1934 tarih ve 2722 sayılı) ve Belediyeler İmar Heyetinin Kuruluşuna İlişkin Kanun (1935 tarih ve 2763 sayılı) gibi önemli düzenlemelere gidilmiştir (Tekeli, 2009: 113-114). Bu düzenlemeler Türkiye'nin her ilinde plan yapma konusunda gelişmeler yaşanmasına neden olmuş ve Kütahya için de bir plan hazırlanmıştır.

Fotoğraf 2: 1935 Tarihli Kütahya Kurma Planı Şeması

Kaynak: Mustafa Hakkı Yeşil Arşivi, Kütahya Mustafa Hakkı Yeşil Kütüphanesi, Kütahya Kurma Planı Şeması, 1935, Tasnif No: TBT-232, HA: 32.

1935 yılında bir sanat tarihçisi olan Celal Esad Arseven tarafından hazırlanan Kütahya Kurma Planı Şeması'nda il, değişik bölgeler halinde yapılandırılmıştır. Sihhat Spor Bölgesi, Oturma Bölgesi, Resmi Daireler Bölgesi, Hanlar Ahırlar Bölgesi, Küçük Sanatlar Bölgesi ve Merkez Çarşısı Bölgesi planda yer alan bölgelerdendir. Planda ilin kuzey, güney, doğu ve batısına yerleştirilen Bahçelievler Bölgeleri, gaz deposu, mezba ve mezarlık gibi alanların ilin dışına doğru oluşu ile Cumhuriyet Meydanı'ndan istasyona doğru düz bir şerit halinde uzanan ana aks, erken cumhuriyet dönemi modern şehircilik anlayışının uzantısı olarak dikkati çekmektedir.

Bu dönem içerisinde yaşanan; Cumhuriyet Caddesi'nde Ziraat Bankası'nın açılması (1935), İstasyon Caddesi'nde Almanlar tarafından yapılan bin kişilik stadyumun hizmete sunulması (1935), Afyon Yolu başlangıcında Devlet Hastanesi'nin inşası (1937) ve Balıkesir demiryolu kenarına yapılan Tren Garı (1938) gibi gelişmeler ilin şehircilik tarihi açısından önemli olaylardandır (Karaağaoğlu, 2014: 7).

2. İkinci Dünya Savaşı'ndan Planlı Döneme Kütahya'da Şehircilik (1939-1960)

1939-1945 yılları arasında cereyan eden İkinci Dünya Savaşı, bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de önemli etkilere neden olmuştur. Türkiye her ne kadar savaşa girmemiş ve tarafsızlığını korumuş olsa da savaşın ekonomik ve sosyal açıdan olumsuz etkileriyle karşılaşmış,

ekonomi dışarıdan yardım alacak kadar kötü bir duruma düşmüş ve kentlerde bu kötü gidişten nasibini almıştır. 1940 yılında 359.890 olan Kütahya nüfusu 1950 yılında 422.815'e ulaşmış (Bozkurt, 2011: 296), artan nüfusun ilde yerleştirileceği konutlara ihtiyaç duyulmuş ancak, savaş sonrası ortaya çıkan karaborsacılık (Özkan ve Temizer, 2009: 324) ilde imar açısından da sorunlara neden olmuştur.

İlin içme ve kullanma suyu ihtiyacını karşılayan; Selçuklu, Germiyan ve Osmanlı döneminde olduğu gibi cumhuriyet döneminde de Terkos suyu olarak bilinen şebeke suyu teşkilatı 1930'lu yıllarda kurulmuş, modern anlamda su şebekesine ise 1937 yılında kavuşulmuştur. Bu dönemde il merkezinde artan kamu yatırımları ile birlikte nüfusta artınca 1950'li yıllarda Aksu, Porsuk ve artezyen sularının şebekeye ilave edilmesiyle su ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır (Kalyon, 2010: 1). İldeki, tarihin her döneminin izlerini taşıyan çok sayıdaki çeşme de uzun yıllar su ihtiyacını karşılamada önemli bir rol üstlenmiştir.

Savaş sonrası planlı döneme kadarki süreçte şehircilik anlayışında popülist modernite projelerinin hayata geçirilmesine çalışılmıştır. Bu bağlamda 1948 yılında Kütahya için hazırlanan imar planı; kent bünyesinden tamamen kopuk ve onu gözden uzak tutan, boş bir arazi parçasına yeniden bir şehir kuruyormuş gibi davranan ve zengin tarihi doku ile sivil mimariyi yok eden (Akçura ve Çapar, 1973: 8) bir görüntüye sahiptir. Ancak, plan gerçek dışı bulunması, batıya özentisi olması ve tarihi çevreyi yok etmesi (Özbudak ve Önal, 2018: 1003) gibi nedenlerden dolayı uygulanma fırsatı bulamamıştır. İlde ise modernleşme süreci, sağlık alanında yaşanan Verem Pavyonu (1951) ve Verem Dispanseri'nin (1956) yapılması gibi projeler ile yetersiz olmakla birlikte hayata geçirilmeye çalışılmaktadır.

1950'li yıllarda önceleri yerleşim alanlarının kenarında olan ancak, şehrin büyümesi ve genişlemesi sonucu merkezde kalmaya başlayan Kütahya Kışlası'nın, işlevselliğini de yitirmesi ile bugünkü şehir yerleşiminin tam merkezinde kapladığı geniş alanla birlikte şehre katılması planlanmıştır. Şehir merkezindeki 7236 m²'lik bu geniş alandan kamuya sadece Belediye ve Orman Bölge Müdürlüğü'ne olmak üzere iki adet parsel ayrılırken diğer alanlar özel şahıslara satılmıştır (Gedik, 2015: 204-206). Dolayısıyla cumhuriyet sonrası Kütahya şehir merkezinde, planlama ve şehircilik açısından büyük bir fırsat kaçırılmıştır. Modern anlamda şehircilik ve imar anlayışından uzak, özel şahıslara satılan bu alan; küçük parsellere ayrıldığından dar yollar ve yoğun bir yapılaşmaya maruz kalmış (Sarıkoyuncu, 2010: 9) ve modern bir şehir merkezi planlamasından yoksun kalmıştır. 1953 yılında yıkılan kışlanın yerine 1958 yılında şehre 55 yıl hizmet edecek Kütahya Belediye Hizmet Binası inşa edilmiştir.

1953 yılında 6129 sayılı kanunla 1924 yılından itibaren Kütahya'ya bağlı bir kaza olan Uşak'ın il haline getirilmesi ile Kütahya'dan ayrılması sonucu nüfusta yaşanan önemli orandaki düşüş (Bozkurt, 2011: 296), şehircilik anlamında olumsuz etkilere neden olurken kamu güdümlü sanayi yatırımlarının hız kazanmasıyla il tekrar göç almaya başlamıştır. Bu dönemde ilde hızlı bir sanayileşme hamlesi hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Şeker Fabrikası (1954), Kütahya Gübre Sanayi (1954), Tunçbilek Termik Santrali (1956), TKİ-GLİ (1958), Kolemanit İşletmesi (1958) ve Kümaş A.Ş. bu dönemde ilde ardı ardına faaliyete geçirilen kamu güdümlü öncü sanayi kuruluşlarıdır (21. yy. Başlarında Kütahya, 2001: 25).

Fotoğraf 3: 1960 Tarihli Kütahya Nazım İmar Planı

Kaynak: Kütahya Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü Arşivi, 1/5000 Ölçekli Kütahya Nazım İmar Planı, 02.09.1960, Kütahya.

Bu dönemin sonuna doğru ise Kütahya şehircilik tarihi açısından önemli bir gelişme daha yaşanmıştır. Şehircilik anlamında artan ihtiyaçlara cevap verebilecek nitelikte Kütahya için hazırlanan 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı, 10.09.1960 tarihinde İller Bankası Belediyeler İmar Planlama Müdürlüğü tarafından onaylanmış ve uygulanmaya konulmuştur. 1960 yılında il merkezinin nüfusu 72.972 iken nüfusun ihtiyaç duyduğu yaşamsal ihtiyaçlar ve hizmetler anlamında; mevcut ve müstakbel iş ve ticaret bölgeleri, küçük sanatlar ve sanayi bölgesi, resmi ve idari binalar bölgesi, okullar bölgesi, meskûn ve gelişim sahaları, kreş, hastane ve çarşı bölgelerine kadar her türlü faaliyet sahası planda detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Yine bu dönemde şehircilik faaliyetleri bağlamında; Toprak Mahsulleri Ofisi'nin yapılması (1940), İstasyon Caddesi'nde Kız Sanat Enstitüsü (1940) ve Erkek Sanat Enstitüsü'nün (1951) açılması, Çocuk Esirgeme Kurumu (1955), Sosyal Sigortalar Kurumu (1955), Subay Lojmanları (1957) ve PTT Binası yapımı (1959) (Karaağaoğlu, 2014: 7-8) gibi kamusal hizmet sunumuna yönelik önemli gelişmeler de yaşanmıştır.

3. Planlı Dönemden 1980'lere Kütahya'da Şehircilik (1960-1980)

Bu dönem içerisinde ilin imar planlaması açısından önemli bir gelişme yaşanmıştır. İller Bankası İmar Planlama Müdürlüğü tarafından düzenlenen ve ile ait olmak üzere 39 paftadan (1/1000) oluşan imar planı, 28.03.1966 tarihinde İmar ve İskân Bakanlığı tarafından onaylanmıştır (Kütahya İmar Planı, 1966). Planda en dikkat çekici detay, il merkezinde yer alan bölgelerde Cumhuriyet Caddesi'ni de içine alan bir şekilde Fatih Mahallesi ile Meydan Mahallesi arasında bir düzenlemeye gidilmiş olmasıdır.

İlde 1963-1977 yılları arasında uzun bir dönem Adalet Partisi'nden belediye başkanlığı görevini sürdüren Abdurrahman Necati KARAA döneminde imar ve şehircilik adına önemli faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Bu faaliyetlerden önemli olanları kronolojik olarak şu şekildedir (Kalyon, 2017: 139-140): Mezbaha tesislerinin kurulması (1964-1966), incik suyu isale hattının döşenmesi (1964-1966), Hürriyet Caddesi'nin açılması (1965), Kapan Çayı'nın üzerinin kapatılması (1966), Sanayi Çarşısı'nın oluşumu (1967-1968), Çini Vazo (1969), Huzur Evi (1970-1973), Çinigar Otobüs

Terminali (1970-1971), Kıbrıs Caddesi'nin Açılması (1970), Belediye İş Hanı ve Çarşısı'nın yapımı (1972-1976), Atatürk Caddesi'nin tanzimi (1973-1974), üniversitenin ilk kurulum çalışmaları (1975). İl merkezinde yer alan Hürriyet, Kıbrıs ve Atatürk Caddelerine ilişkin düzenlemeler ile ilin sembollerinden Çiniğar, Çini Vazo ve üniversitenin kuruluş çalışmaları bu dönemin önemli şehircilik çalışmalarındandır.

Bunların dışında dönem içerisinde asfalt şantiyesinin kurulması ile asfalt yol yapımı hız kazanmış (1966), İller Bankası tarafından yapılan modern kanalizasyon şebekesi sayesinde Türkiye'de böyle bir sisteme sahip üçüncü il olunmuş, Aksu ile İnköy Çayı'ndaki yeraltı sularına ilave olarak Porsuk membaa suyu şehre kazandırılmış ve Kapan Çayı'nın üzerinin kapatılması ile ili güneyden kuzeye bağlayan Osmanlı Caddesi'ne de kavuşulmuştur.

1969 yılında ilin tam merkezinde Zafer Meydanı'nda eski belediye binası ile Kütahya Valiliği'nin arasında yapılan Çini Vazo, zaman içerisinde desen ve renk açısından bazı değişimler geçirmekle birlikte bugün dahi ile özgü önemli kentsel bir simgedir. Aralık 1974 tarihinde il merkezinde Zafer Meydanı yakınlarında Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı'na bağlı iki katlı binada yüksekokul olarak eğitime başlayan, bugünkü adıyla Kütahya Dumlupınar Üniversitesi de zamanla merkez dışındaki yeni kampüsüne taşınmış ve ilin simgelerinden biri olmuştur.

1970 yılında Gediz merkezli yaşanan büyük deprem, ilde her alanda olduğu gibi şehircilik anlamında da etkilere neden olmuştur. İllerin merkezlerinin kurulacağı yerlerin tespitinden binaların şekillerine, kat sayılarına ve yatay-dikey yapılaşmaya kadar birçok noktada belirleyici olan, deprem kuşağı lokasyonunda yer almalarıdır. Bu bağlamda deprem kuşağında yer alan ve 1970 Gediz depremini yaşayan ilde, fay hatlarının üzerinde olunması şehircilik kimliğinin belirlenmesinde önemli belirleyicilerden olmuştur (Bozkurt ve Taşkın, 2014: 21). Zaman içerisinde büyük depremler yaşanan ilde (1928 Emet, 1944 Şaphane, 1970 Gediz ve Çavdarhisar, 2009 ve 2011 Simav) uzunca bir dönem çok katlı binalar yoğunlaşmamıştır.

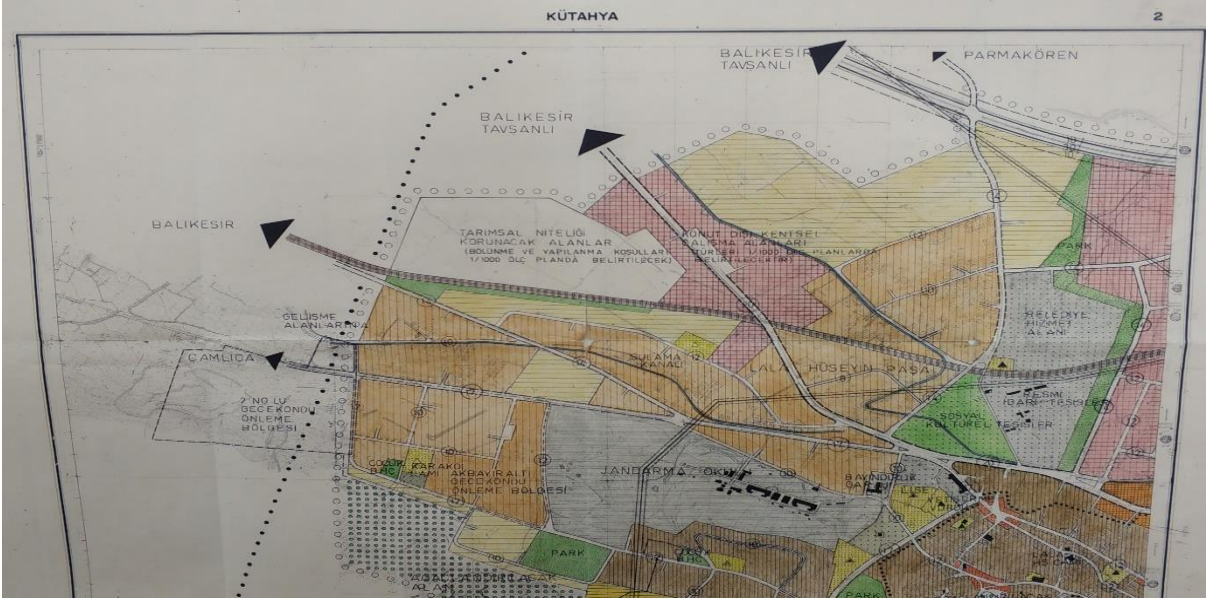
İkinci Dünya Savaşı sonrası başlayan hızlı kentleşme süreci bu dönemde de devam ederken planlı döneme geçişle birlikte planlı ekonomi arayışındaki Türkiye'de sanayileşme hareketleri bu dönemde yoğunlaşmıştır. Buna paralel olarak Kütahya'da da özel sektör kuruluşlarının faaliyete başlaması 1960'lı yıllar ile başlamıştır. 1970 Gediz Depremi sonrası kuruluş çalışmalarına başlanan Kütahya Seramik Fabrikası'nın (Kalyon, 2017: 143) ardından ilde zamanla çini, seramik, cam, madencilik, kiremit, tuğla, mermer, mobilya, kimya ve tekstil alanlarında önemli sanayi kuruluşları kurulmuştur.

4. 1980'lerden 2000'lere (1980-2000)

1980'li yıllardan sonra ilin imar planlamasında iki önemli gelişme yaşanmıştır. Bunlardan ilki 21 Ekim 1982 tarihinde İmar ve İskân Bakanlığı Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü tarafından onaylanan 1/5000 ölçekli Kütahya Nazım İmar Planı (1/5000 Ölçekli Kütahya Nazım İmar Planı, 1982), ikincisi ise 24 Nisan 1985 tarihinde Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Teknik Araştırma ve Uygulama Genel Müdürlüğü tarafından onaylanan 1/1000 ölçekli 26 paftadan oluşan imar planıdır (Kütahya İmar Planı , 1985). Bu tarihten sonra ilin imar değişikliğine dair hazırlanan son plan, birçok kez değişikliğe uğrayarak ilavelerle bugünkü halini almıştır.

Kütahya ilinin yerleşiminde güneyinde yer alan Yellice (Acem) Dağı ile kuzeyindeki Kütahya Ovası'nın varlığı önemli bir etkiye sahiptir. İlin gelişiminde kuzey-güney aksının önündeki bu engel, şehircilik anlamında yerleşimin doğu-batı yönünde bir koridor şeklinde uzanmasına neden olmuştur. Şehrin merkezindeki ana caddeler ve bu dönemde yeni yapılaşmaların olduğu 75. Yıl ve Zafertepe Mahallelerinde çok katkı yapıların yoğunluğu artmaya başlamıştır (21. yy. Başlarında Kütahya, 2001: 18).

Fotoğraf 4: 1982 Tarihli Kütahya Nazım İmar Planı

Kaynak: Kütahya Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü Arşivi, 1/5000 Ölçekli Kütahya Nazım İmar Planı, 02.09.1982, Kütahya.

1905 yılında inşa edilen, 1907 yılında ile ait çiniler ile kaplanan, 1981 yılına kadar Hükümet Konağı olarak kullanılan, 1999 yılında restore edilen ve ilin sembol yapılarından biri olan Eski Hükümet Konağı, 1986 yılından itibaren Adliye Sarayı olarak hizmet sunmaktadır (www.kutahya.bel.tr, 2020).

1987 yılında ilde şehircilikle ilgili önemli iki gelişme yaşanmıştır. Bunlardan ilki 13.02.1987 tarih ve 45 sayılı Belediye Meclis Kararı ile Zafertepe Bölgesi İlave Nazım İmar Planı ikincisi ise 20.11.1987 tarih ve 133 sayılı Belediye Meclis Kararı ile I. Organize Sanayi Bölgesi Nazım İmar Planı'nın (Kütahya'nın Çevre Düzeni, Nazım İmar ve Uygulama Planları, 2020) kabul edilmesidir. İlin yerleşim çizgisinin Afyon'a doğru gelişiminde 250 ha'lık bir alan büyüklüğünde 55.000 kişinin yerleşimini kaldırabilecek bir kapasitede planlanan Zafertepe Mahallesi ile aynı ekseninde 225 ha'lık bir büyüklükte planlanan ve ilin ilk sanayi bölgesi olması münasebetiyle önemli olan I. Organize Sanayi Bölgesi, şehirciliğin gelişimini ifade etmesi anlamında öneme sahiptirler. Kütahya-Afyon karayolunun 7. km'sinde yer alan Kütahya I. Organize Sanayi Bölgesi'nin, 29.03.1973 tarihinde Bakanlar Kurulu Kararı (www.kutso.org.tr, 2020) ile kurulması karara bağlanmış ve 1996 yılında kurulmuştur.

Kentlerin içinde bulunduğu fiziksel ve ekonomik koşulların yanında deprem vb. doğal afet riskleri de dikkate alındığında kentsel dönüşüm uygulama ve projelerinin 1980'lerle birlikte kentlerin gerek iç bölgelerinde gerekse civarlarında arttığını söylemek mümkündür. Kütahya'da bu gelişmelerden etkilenmiştir. Öyle ki 1960'lı yıllardan bugüne Kütahya, konut kooperatifleri konusunda önemli gelişmeler yaşarken il, 30 Ağustos, Fatih, 100. Yıl ve Hamidiye Mahalleleri (Tuna vd., 1996: 51) gibi toplu konut alanlarını içeren yerleşim alanlarıyla Afyon'a doğru bir ekseninde gelişim göstermiştir. Bu bağlamda 07.10.1992 tarih ve 188 sayılı belediye meclisi kararı ile 42 ha'lık bir alanda 12000 kişinin ikamet etmesine yönelik olarak düzenlenen Atakent Bölgesi İlave Nazım İmar Planı ile daha önceden askeriyeeye ait olan ve kentin merkezinden kısmen uzak Afyon-Kütahya karayolu üzerindeki Atakent (75. Yıl Mahallesi) toplu konut uygulamaları sonucunda il hem kısmen geleneksel görüntüsünden uzaklaştırılmış hem de konut ihtiyacı büyük oranda giderilmiştir.

Kütahya il merkezinde 1974 yılında eğitime başlayan Dumlupınar Üniversitesi 11.07.1992 yılında bir yasa ile Anadolu Üniversitesi'nden ayrılarak kurulunca yerleşke, il merkezinde bulunan iki katlı

binadan yine Afyon'a doğru olan eksen üzerinde ve ilin hemen çıkışındaki Germiyan Kampüs'e taşınmıştır.

5. Güncel Dönem: 2000-2020

1980 sonrası, kentleşmenin hızının kısmen azaldığı, ülke olarak küreselleşen dünyanın etkisinde olunan ve modernite projesinin de aşındığı bir dönemken bu gelişmeler 2000'ler sonrası daha çarpıcı bir biçimde görülmektedir. Türkiye olarak bu dönemde bir yandan şehircilik ile ilgili eski sorunlara çözüm aranırken diğer yandan ise dünya konjonktürünün etkisiyle bir dönüşüm yaşanmaktadır (Tekeli, 2009: 132). Bu dönüşüm içerisindeki önemli gelişmelerden biri 1980 sonrası çıkarılan yasalarla başlayan toplu konut uygulamalarının kurumsallaştırılmasıdır. Kütahya ilinde ise 2000'li yıllardan sonra toplu konut konusundaki gelişmeler ciddi anlamda hissedilmiştir.

2000'li yıllardan sonra şehirciliğin gelişimi açısından Kütahya'daki en önemli gelişmelerden biri TOKİ uygulamalarıdır. Bu bağlamda; 01.04.2005 tarih 142 sayılı BMK kararı ile 26 ha'lık bir alan ve 4.500 kişilik TOKİ-I Mevzii Nazım İmar Planı, 05.01.2007 tarih ve 6 sayılı BMK kararı ile 35 ha'lık bir alan ve 3.000 kişilik TOKİ-II İlave Mevzii Toplu Konut Alanı Nazım İmar Planı, 02.10.2009 tarih ve 421 sayılı BMK kararı ile 27 ha'lık bir alan ve 8.000 kişilik TOKİ-III Toplu Konut Alanı Nazım İmar Planı ve 03.12.2010 tarih ve 513 sayılı BMK kararı ile 74 ha'lık bir alan ve 9.700 kişilik TOKİ-IV Toplu Konut Alanı Nazım İmar Planı hazırlanmış ve uygulamaya alınmıştır (Kütahya'nın Çevre Düzeni, Nazım İmar ve Uygulama Planları, 2020). Böylece ilin yerleşim alanı gelişim olarak Balıkesir eksenine doğru kaydırılmaya başlamış, yaklaşık 25.000 kişinin yaşam sürebileceği ilk etapları İnköy mevkiinde son etapları ise Parmakören'de planlanan yeni bir alan oluşmaya başlamıştır.

2005 yılında kurulum çalışmalarına başlanan Kütahya-Eskişehir yolunun 6. km'sindeki ilin II. Organize Sanayi Bölgesi, Kütahya İl Özel İdaresi, Kütahya Belediyesi ve Kütahya Sanayi ve Ticaret Odası'nın ortak hisse oranları ile 2006 yılında tüzel kişilik kazanmıştır (www.kutso.org.tr, 2020).

Bu dönem içerisinde şehircilik ve planlama açısından ilde önemli gelişmeler olmuştur. Bunlardan biri, 15/10/2008 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından onaylanan 1/25.000 ölçekli, 6939 ha'lık bir alanda planlanan Ilıca-Harlek Termal Turizm Merkezi Çevre Düzeni Planı'dır. Diğeri ise 2009 yılında ülkedeki kalkınma ve bölge planlarını temel alan, ekonomi ile ekolojiyi aynı eksende değerlendiren, doğal kaynak ve arazi kullanım kararlarını rasyonel bir biçimde değerlendiren üst ölçekli Çevre Düzen Planı'dır. Ancak, 14/08/2009 tarihinde onaylanan ve aralarında Kütahya ilinin de yer aldığı 1/100.000 ölçekli Manisa-Kütahya-İzmir Bölgesi Çevre Düzen Planı, 26/12/2012 tarihinde Danıştay tarafından iptal edilmiştir (www.kutahya.csb.gov.tr, 2022). Daha sonra 23/06/2014 tarihinde bakanlık oluru ile onaylanan plan, yıllar içerisinde çok sayıda itiraz ile değişikliğe uğramıştır.

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi'nin büyük bir kısmı, 2000'li yılların başında Afyon istikametinden Balıkesir istikametindeki Kütahya-Tavşanlı karayolunun 10. km'sinde yer alan yaklaşık 7500 dekarlık bir alana taşınmış ve bu kampüs alanı için de 01/06/2010 tarihinde 283 sayılı BMK kararı ile Nazım İmar Planı hazırlanmıştır. Bugün kampüs çevresinde devlet ve özele ait öğrenci yurtları, lojman ve konut alanları ile alışveriş merkezlerinden oluşan büyük bir yaşam alanı oluşmuştur.

Kütahya-Uşak-Afyon ve Eskişehir illerine hizmet etmek amacıyla 2011 yılında yapımına başlanan ve 2012 yılı Kasım ayında Altıntaş ilçesinde hizmete açılan Türkiye'nin ilk bölgesel nitelikli havalimanı olan Zafer Havalimanı, yakındaki büyükşehirlerde belli zamanlarda oluşan yolcu yoğunluğunu azaltmanın yanında Afyon ve Kütahya'da var olan termal tesislere turist çekme amacını da taşımaktadır. Bu dönem şehircilik açısından diğer önemli bir olay da 1958-2013 yılları arasında 55 yıl ile hizmet veren ve il merkezinde Zafer Meydanı'nda bulunan eski belediye binasının depreme dayanıklı olmadığı gerekçesi ile taşınmasına ve yıkımına karar verilmesidir. Belediye,

bağlı birimleri ile birlikte 2013 yılında Evliya Çelebi İş Merkezi'ne taşınmış, 2019 yılında ise Eskişehir istikametinde il merkezinin girişinde yapımı tamamlanan yeni hizmet binası hizmete girmiştir.

6. Sonuç ve Değerlendirme

Cumhuriyet'in kuruluşundan sonraki dönemde Kütahya'da şehircilik anlamında önemli gelişmeler yaşanmıştır. İlk yıllarda ülkede var olan modernleşme projelerinin bir parçası olarak Anadolu şehri niteliğindeki haliyle demiryolu bağlantıları ve sanayi hamleleri dikkat çekmektedir. Yine erken cumhuriyet dönemi şehircilik anlayışının en belirgin özelliği olan hükümet veya cumhuriyet meydanı ile geniş ağaçlı yolları ve kamusal yapıları barındıran istasyon caddesi bağlantısı bugünde ilde varlığını korumaktadır.

II. Dünya Savaşı yılları ve sonrasında ülkede yaşanan toplumsal ve ekonomik sıkıntılar Kütahya'ya da yansırken imar ve şehircilikte modernleşme uğruna ilin tarihi dokusunu ve sivil mimarisini yok sayan taklitçi planlara rastlanmaktadır. Yoğun bir kamusal yatırımın ile büyük bir katkı sağladığı bu dönemin ardından 1960 yılında ilk kez ilin ihtiyaç duyduğu bütün kentsel hizmetleri dikkate alan bir plan hazırlanmıştır.

Planlı dönem sonrası ilde üç dönem belediye başkanlığı yapan Abdurrahman Necati Karaa eliyle gerçekleştirilmiş önemli birçok imar ve şehircilik faaliyeti ile özel sektör yatırımları söz konusudur. 1982 ve 1985 tarihli iki önemli imar planı ve Afyon istikametine doğru bir gelişim sergileyen yeni yerleşim alanları ile artan çok katlı yapılar 80'ler sonrası ilin gelişimini özetlemektedir. 2000'ler sonrası güncel dönemde ise ildeki en önemli şehircilik faaliyetleri kentsel dönüşüm ve toplu konut uygulamalarıdır.

İlin güneyinde yer alan Yellice Dağı ile kuzeyindeki Kütahya Ovası, şehirciliğin kuzey-güney yönünde gelişimine bir engel durumundayken bu zorunluluk ilin doğu-batı yönünde bir koridor şeklinde uzanmasına neden olmuştur. İl merkezinde yoğun bir şekilde var olan tarihi yapılar dolayısıyla sit alanlarının varlığı, yeni gelişme alanlarına ihtiyaç doğurmuştur. 1980'li yıllardan sonra bu ihtiyaç 30 Ağustos, 75. Yıl, Zafertepe ve Fatih Mahalleleri gibi yerleşim alanları ile merkezin dışına ve Afyon'a doğru yapılaşmalar ile karşılanırken 2000'lerden sonra toplu konut uygulamaları ile Balıkesir istikametine doğru bir gelişim yaşanmıştır.

Kaynakça

21. yy Başlarında Kütahya, Ak Ajans Basım Yayın, Kütahya 2001.

Akçura, T., Çapar, M. (1973). İmar planlarında tarihi kent dokusu ve tarihi eserlerle ilgili tutumların incelenmesi. *Mimarlık*, 8, (Ağustos), 8-10.

Bozkurt, Y. (2011) Türkiye'de Nüfus Hareketliliği ve Kütahya Örneği, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30, (Ağustos), 291-300.

Bozkurt, Y., Taşkın, E. (2015). Şehir kimliğinin kavramsal ve teorik çerçevesi. *Kütahya "Şehir Kimliği" Çalıştayı Sonuç Raporu* içinde (ss.7-44), Ankara.

Çetin, S., (2012). A review of the modernizing impacts of station approachhes in the early Republican period. *AIZ ITU Journal of the Faculty od Architecture*, 9(2), 89-106.

Gedik, E. (2015). *Arşiv belgelerine göre Kütahya Redif Taburu ve Redif Kışlası*, [yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

Kalyon, M. M. (2017). *Kütahya'da son Osmanlılar*, Ankara.

KALYON, M. M. (2010). *Kütahya'da su medeniyeti*. Kütahya.

Karaağaoğlu, A. D. (2014). *Yaşadığım Kütahya*, Kütahya.

- Kütahya Belediyesi, (2020). Hükümet Konağı, <http://www.kutahya.bel.tr/tarihiyerler.asp?islem=goster&id=15>, (10.05.2020).
- Kütahya Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü Arşivi, *Kütahya'nın Çevre Düzeni, Nazım İmar ve Uygulama Planları*, Kütahya 2020.
- Kütahya'da büyük yangın. (15 Ağustos 1928). *Kütahya Mecmuası*, s. 65, s. 15-16.
- Kütahya Ticaret ve Sanayi Odası, (2020), *Kütahya ve İlçeleri Organize Sanayi Müdürlükleri*, https://www.kutso.org.tr/wp-content/uploads/2017/09/184.-SAYI-K%C3%9CTAHYA VE%C4%B0L%C3%87ELER%C4%B0-ORGAN%C4%B0ZESANAY%C4%B0B%C3%96LGELER%C4%B0_.pdf, (13.05.2020).
- Kütahya Valiliği Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü, *Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü Arşivi Kütahya İmar Planları*, Kütahya 1960, 1966, 1982, 1985.
- Kütahya Valiliği Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü, (21 Kasım 2014), "1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı", <https://kutahya.csb.gov.tr/1-100.000-olcekli-cevre-duzeni-plani-haber-15756>, (21.04.2022).
- Mustafa Hakkı Yeşil, *Kütahya Kurma Planı Şeması*, Kütahya Mustafa Hakkı Yeşil Kütüphanesi, 1935, Tasnif No: TBT-232, HA: 32.
- Mustafa Hakkı Yeşil, *Kütahya Şehri Planı*, Kütahya Mustafa Hakkı Yeşil Kütüphanesi, 1930, Tasnif No: TBT-232, Albüm: 19.
- Özbudak, Ö., Önal, F. (2018). Modernleşme ve cumhuriyet'in kamusal mekân dönüşümü sürecinde Kütahya Cumhuriyet Meydanı'nın incelenmesi. *SETSCI Conference Indexing System*, 3, (Winter), 1001-1009.
- Özkan, M. S., Temizer, A. (2009). İkinci dünya savaşı yıllarında Türkiye'de Karaborsacılık. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(9), 319-325.
- Sarıkoçuncu, A. (2010). *Kütahya sosyo-ekonomik hayatından 50 yıl (1945-1995) Zeki Özker'in anıları*. Kütahya.
- Soydan, H. (2019). Kütahya'da ziraat yurdu, *Türk Tarım Orman Dergisi*, (Eylül-Ekim), 106-107.
- Tekeli, İ. (2009). *Modernizm, modernite ve Türkiye'nin kent planlama tarihi*. İstanbul.
- Tuna, N., Günay, B. Topaktaş, L., Ülkenli, Z. K. (1996). *Türkiye'de toplu konut uygulamalarının kentsel gelişmeye etkileri*. Ankara.
- Yıldız, H. D. (1981-1982) , Kütahya'nın tarihçesi, *Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan* içinde (ss. 35-51). İstanbul.